

Samtalen og sårbarheden

Af Per Betzonich-Wilken

– om at være pædagog på listesko

Det gælder for enhver, men ikke mindst for pædagogen: Når man indgår en dialog, indgår man samtidig en vis risiko. Der er både chance for at blive misforstået og mistænkt for lidt af hvert, men også for at fornærme eller ligefrem krænke. Netop fordi det pædagogiske arbejde drejer sig om omsorg, er dialogens indbyggede risici grund til at råbe vakt i gevær. Det er ikke mindst blevet gjort i artikler og bøger gennem de senere år, og de fleste burde efterhånden være klare over, at der hviler et tungt ansvar på tale-rens skulder, og at enhver, der tager ordet

i sin mund, må være parat til at stå til ansvar for konsekvenserne.

Forebyggelse er påkrævet, og idealerne har forlængst fået passende betegnelser; for blot at nævne nogle få, så drejer det sig bl.a. om “anerkendende relationer” (f.eks. Bae 1996), “ligeværd”, “ikke-krænkende kommunikation” (Byriell 1994) eller “anerkendelseskultur” (Sigsgaard 2002). Det er som altid små – eller større – sjæle, der står på spil, og derfor bør der også i situationer, hvor ubehagelige toner næsten ikke er til at undgå, tages skærpet hensyn; i stedet for f.eks. at konfrontere personen

(f.eks. det voldsomme barn), kan der tales om det ubehagelige ved situationen i forsøget på at undgå, at det kommer til at føles som et personligt angreb. (jf. bl.a. Sørensen 2000).

Man skal være ret ufølsom, hvis man ikke kan sympatisere med begrundelserne for, hvorfor og hvordan pædagogen skal træde varsomt i dialogen. Kodeordet er nemlig **sårbarhed**. Uden den ville der ikke være så mange køer på isen – eller sagt anderledes: hvis ikke ungerne og andre klienter var sårbare, ville man kunne få luft for så godt som alt i dialogen, uden at nogen ville føle sig underkendt, mindre-værdige eller krænkede.

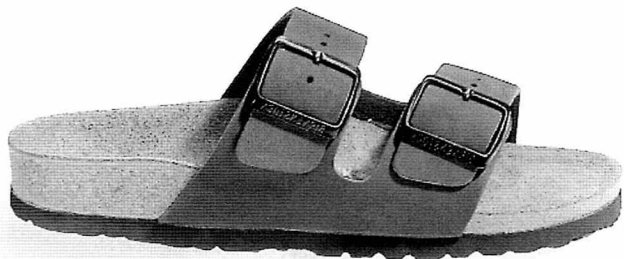
Idealer vidner om, at man har visioner; og har man nogle af slagsen, er der chance for fremskridt. Det væsentlige spørgsmål er som altid, om de er inden for rækkevidde og ikke mindst, hvor brugbare de er i den pædagogiske praksis.

Man kan nærme sig en afklaring ved at stille og forsøgsvis besvare et par vigtige spørgsmål. Lad os prøve det her.

Det er som sagt klienternes sårbarhed, der står i skudlinjen. Og udgangspunktet er som altid, at pædagogen har et stort ansvar som taler. Hun eller han viser sit værd – og sin magt – i f.eks. kreative aktiviteter, støttende og lærende dialog. Hvad enten man bryder sig om det fornemme oldgræske ord eller ej, så sørger hun eller han dermed også for **paideia**, dvs. dannelse. Det drejer sig om ret meget, når der tænkes over indholdet af timerne og dage. Af samme grund kan der både være grund til faglig stolthed – og forsigtighed. Her drejer det sig om noget specielt, men for at få et realistisk billede, må man også vurdere pædagogen på de almene betingelser, der gælder enhver slags dialog.

Det første spørgsmål går ud på, i hvor høj grad taleren kan tage ansvaret for, at tilhøremanden f.eks. føler sig krænket i dialogen. Som et problem er det meget ældre end de senere års pædagogiske debatter. Allerede nogle af antikens "grand old men" inden for retorik og dialogfilosofi var mindst lige så ivrige som nogle af nutidens pædagogiske tænkere. Og de havde lignende problemer. F.eks. tog hverken Sokrates eller Aristoteles nok hensyn til, at det aldrig kun er op til taleren (læs: pædagogen) at afgøre, om de ord, hun eller han bruger, er flertydige og for den sags skyld virker krænkende. Også de opfordrede taleren til at tage raffinerede forholdsregler, men glemte tit, at tilhøremanden kan være en uberegnelig størrelse (jf. Betzonich-Wilken 1986).

Det, der både kan savnes i klassiske og samtidige bidrag, er m.a.o., at talerens kontrol og ansvar i dialogen er **begrænset**. Af samme grund er idealer som f.eks. "anerkendende relationer", "ligeværd" osv. både sympatiske og værd at stræbe efter, men de er meget langt væk, hver gang klienten føler, at hendes eller hans sårbarhed er kommet i klemme. Her ligger et utal af variationer, som ikke gør sagen nemmere at have med at gøre: Det er f.eks. både afhængig af biografi, alder, situation og stemning, hvor udpræget sårbarheden er; det gælder også, at nogle nu engang er mere sensitive end andre, selvom omgivelserne har gjort en nok så ihærdig indsats for at hærde dem; og så kan der heller ikke ses bort fra, at alle udtalelser – lige fra det at føle sig truffet, overset, latterliggjort og frem til at føle sig dybt krænket – også kan være dele af en strategi, der sigter efter at opnå fordele i dialogen. Ikke engang meget langvarige forhold med stort gensidigt kendskab gør partneren helt gennemskuelig, og derfor kan man ikke være sikker på, præcist hvor man "har" hende eller ham. Kort sagt, så gælder det som noget gene-

relt, at taleren godt kan stilles til ansvar for, hvad der siges, men ikke for, hvordan det opfattes, udnyttes eller føles.

Lad os undgå mulige misforståelser. Det sagte skal ikke tolkes som en affærdigelse af de fornemme pædagogiske idealer. Det tjener til at klargøre, at det også uanset nok så gennemtænkte og velmente "metoder" og "teknikker" er sin sag at nå idealerne, og at man derfor har grund til at være taknemmelig, når man er i stand til det i samklang med klienten. Hermed kan vi tage det næste skridt.

Et er, at idealet ikke behøver at være inden for rækkevidde; noget andet er, om man altid bør forfølge det. Så er vi fremme ved det andet spørgsmål. Det går ud på, om taleren altid skal forsøge at forhindre, at tilhøreren f.eks. føler sig krænket i dialogen? Den, som stiller spørgsmålet i pædagogisk sammenhæng, kan både mistænkes for at være uegnet til sit arbejde, måske udbrændt eller ligefrem børnefjendsk. Er man både følsom og indstillet på optimalt omsorgsarbejde, er man vel også indstillet på at have idealerne for øje – eller? Her er tvivl i luften.

Til trøst for mange skal det siges, at den antydede tvivl om idealernes værdi ikke behøver at være lig med "mangel på pædagogisk kompetence". Tvivlen kan såmænd også hænge sammen med en erfaring, der fortæller, at fornemme idealer godt kan nås, men at de desværre også kan have de værste konsekvenser.

Man kan tage eksemplet med noget så tidløst som at skælde ud. Ingen sympatisk voksen bryder sig om, at det gør ondt på børn, når de føler sig "slået med ord" (eller lider på andre måder, for den sags skyld). Børn er ofte forsvarsløse, og sammenlignet med voksne kan sårbarheden hos dem være mere udpræget. Så kan spørgsmålet blive, om børn overhovedet fortjener at blive skældt ud. Før eller

senere fører det f.eks. over i en debat om "skyld". Sen-antikens kristne filosof, Augustinus, havde ikke et specielt idyllisk syn på sagen, da han skrev, at børns uskyldighed hænger sammen med deres størrelse og ikke med, hvad de har lyst til og vil (1982).

Holder man sig til en af vor tids talemåder, kan man i stedet vælge at anse børn som "kompetente". Gør man det, må der også tænkes på, at børn både kan og vil nå deres mål med midler, som ikke altid er lige tiltalende. Beregning, smiger, herskesyge, intolerance eller nederdrægtighed er som bekendt ikke noget, som voksne har monopol på. Til børnenes kompetence hører også evnen til at gennemskue og udnytte det påtagede hensyn, der kan kendetegne en professionel omsorg, der altid sigter efter "ligeværd", "ikke-krænkende kommunikation" osv. (Når pædagoger af og til "får fingeren" på trods – eller rettere: i kraft – af deres evne til at holde idealerne for øje i kritiske situationer, kan det bl.a. ses som et tegn på, at deres klienter savner en mere autentisk adfærd.)

I lyset af det sagte spørger kritiske stemmer, hvem man egentlig hjælper ved at behandle klienter som rådne æg. Og til de kritiske stemmer hører både håbefulde studerende og prøvede realister. F.eks. kan Sigsgaard godt fortælle dem om mange ulemper ved udskældning og store fordele ved lidt eller slet ingen skæld ud – herunder måske ligefrem en fremtid med "færre skrammer, mere tillid og glæde og større social kompetence" (2002). Når man ad den vej – måske helt ufrivilligt – giver udskældning status som noget af et tabu, banes der i praksis desværre også vej for konsekvenser, der ikke er grund til jubel over. Som noget af det mest nærliggende

ved lidt eller slet ingen skæld ud kan der gives adgang til et slaraffenland for de kompetente børn, der godt ved, hvad de vil, og som samtidig er klare over, at pædagogerne bestræber sig på at møde dem med reflekteret og gennemført selvbeherskelse. Hertil kommer så, at selv hvis man antager, at det på lang sigt er muligt at forhindre, at nogen føler sig skældt ud og dermed såret, kan der med rette spørges, hvor godt rustet barnet/den unge er til at begå sig i fællesskaber, der befinder sig uden for det harmoniske univers. At kunne give børn og unge et indtryk af, hvordan man begår sig socialt – i andet end bare ideelle sammenhænge – er som bekendt også en pædagogisk udfordring.

Heller ikke i denne omgang er der tale om affærdigelse af idealerne. Som ved besvarelsen af det første spørgsmål, har det været vigtigt at få frem, at man ikke altid kan og heller ikke skal bebrejde sig selv eller andre, når idealerne ikke kan nåes – eller når man opgiver dem, fordi det viser sig, at de slet og ret har elendige konsekvenser i praksis.

I lighed med andre former for professionel omsorg er pædagogikken et taknemmeligt område at give sig i kast med, når det handler om at råbe vakt i gevær og kalde på fremskridt. Der er altid et eller andet, der kan forbedres – eller i det mindste forandres, når der tænkes på klienters varierende forventninger, krav og behov. Opmærksomheden omkring det er nu engang en af opgaverne i professionel omsorg. Desværre bliver der ikke mindst i artikler og bøger sjældent taget nok hensyn til, at der er forskel på, hvad man som pædagog bør, skal eller vil – og på hvad man kan. Det afgørende er og forbliver det sidste, altså hvad man selv formår, når det

kommer til stykket; bliver det afklaret, er der til gengæld mulighed for hjælp til selvhjælp i et erhverv, hvor nedbrydelige idealer og dermed både udbrændthed og sygdom desværre tit hører til dagens orden (Betzonich-Wilken 2002). Ikke mindst pædagoger føler sig tit i dilemmaer, der handler om at leve op til (endnu) flere idealer og samtidig tage hensyn til den virkelighed, som de og deres klienter befinder og skal begå sig i. For begge parter i en dialog gælder det, at samtalen og sårbarheden har det med at gå hånd i hånd. Ingen kan føle sig helt sikker på, hvad der følger med ordene. Sådan har det altid været, og der er ingen tegn på, at det bliver anderledes. Ganske vist er det forbundet med en risiko, men den må man prøve at leve med. Der er i hvert fald ikke grund til at gøre det sværere, end det er i forvejen. Også de ord er ment som støtte for enhver, som i det lange løb hverken kan eller skal være pædagog på listesko.

Litteratur:

- Augustinus: *Bekendtnisse*. Deutscher Taschenbuch Verlag. München, 1982, s. 38-39.
- Bae, Berit: *Voksnes definitionsmagt og børns selvoplevelse*. *Social Kritik*, nr. 47, 1996.
- Betzonich-Wilken, Per: *Das Reich des Verborgenen. Über Möglichkeiten und Grenzen des Dialogs*. Brockmeyer Verlag, Bochum 1986, s. 120-21, 141.
- Betzonich-Wilken, Per: *Tre spørgsmål til etikeren*. *Anvendt filosofi som hjælp til selvhjælp i professionel omsorg*. Dansk Pædagogisk Tidsskrift, februar, 2002.
- Byriel, Christine: *Men hvordan skal jeg få det sagt?* *Introduktion til assertiv kommunikation*. C.A. Reitzels Forlag. København 1994, s. 12ff.
- Sigsgaard, Erik: *Skæld ud*. Tidsskriftet 0 – 14. 2/2002.
- Sørensen, Jytte Birke: *Ser man det – marte meo metoden i udviklingspsykologisk perspektiv*. Dafolo Forlag, Frederikshavn 2000, s.212.

Per Betzonich-Wilken er dr.phil. i dialogfilosofi, konsulent og underviser på bl.a. Københavns Socialpædagogiske Seminarium.

